

10. GOVOR PRVOG REKTORA M. MESIĆA PRILIKOM OTVORENJA
SVEUČILIŠTA 19. LISTOPADA 1874.

Preuzvišeni gospodine carski i kraljevski zamjeniče i bane!
Svietla, vele učena i mnogo poštovana gospodo!

Velik je dan, što ga danas slavi vaskoliki hrvatski narod.

To njegovo znamenovanje pojima narod, ili ga u nekih vrstah svojih barem sluti: jer na koju se god stranu obazreš, bilo medju krugove naučnih i visoko naobraženih, ili medju ljude srednjega, napredujućega stališa, ili u kućarice dosle preveć zapušanoga seljaka našega, svuda ti se kaže njeko neobično veselje, na svih stranah opažaš znakove, koji ti vele, da hrvatski narod danas slavi osobito slavlje. Mora doista da se je sbilo nješto, na što s ponosom pozrieva kao na sjajan uspjeh svoga uztrajnoga mara i nastojanja, i u čem vidi izvor i jamstvo daljemu napredku, još većim i zamašnjim posljedkom.

To, što je srca Hrvata razigralo, od česa im se grudi radosti nadimlju i duh zanosi u blage nadobudne slutnje, to je čin, koji se ovaj čas obavlja, – to je svetčano otvorenje toli željenoga hrvatskoga sveučilišta, nazvanoga po imenu sjajnoga nam vladara Franje Josipa I.

U tom svetištu znanosti i umnoga rada zapade mene prvo i najviše dostojanstvo, dostojanstvo rektorsko.

Znajući ja s jedne strane, koli je važno i tegotno rektorsko zvanje na sveučilištu u obće, a najpače na takovu, koje se istom radja i stvara, a s druge dobro poznavajući sebe i svoju snagu, nisam mogao niti sam se usudio žudjeti, da se ono meni povjeri. I kako bih bio mogao sâm se do takova smionstva uznieti, gdje dobro znadem, da mi moje skromne sile nisu dopustile, da se umnim i znanstvenim radom zamiernim načinom odlikujem, da ime stečem i u daljih kruzih znano i hvaljeno. Ako se dakle ipak svietu prikazujem kao prvi rektor ovoga našega sveučilišta, biva to samo po tom, što sam se poklonio jednodušnoj i jednoglasnoj rieči vriednih drugova svojih, profesora ovoga sveučilišta, koji su scienili, da mene imadu učiniti prvikom svojim: uvaživši pri tom bez dvojbe poglavito ono moje oduševljenje, kojim sam od mladih lieta svojih svom svojom skromnom snagom nastojao oko svega, što je smieralo na prosvjetu naroda našega, a najpače na razvitak školstva i na razcvjet knjige narodne.

Njihovim glasom u smislu zakona rektorom sveučilišta izabran sjedoh na ovu uzvišenu stolicu, naznačenu mi svjetlim banom našim, za veliki čin otvorenja sveučilišta ujedno zamjenikom uzmožnoga nam vladara i kralja, kojemu je ne samo po njegovu uvišenom položaju, što ga ima u ovih kraljevinah, dolikovalo, da taj svetčani čin obavi, nego i po tom, što je on ponajodličniji medju onimi muževi naroda našega, koji su tolikoljetnim dosljednim i neutrudivim radom svojim k tomu naš narodni razvitak priveli, te se danas može sjajnim načinom okruniti djelovanje njihovo, njim na ponos, a narodu na uhar.

Rektorom sveučilišta po tom već budući, te dobro znajući, pod koji sam teret podvrgao slabahna ramena svoja, potražiti mi je u ovom svetčanom trenu okrpjenih misli, koje će dodavati svojom snagom volji mojoj i duhu momu po sve vrieme moga velikoga zvanja nužnu pomoć. Ponajprije me bodri i hrabri u činu izbora očitovana, po me toliko laskava jednodušnost drugova mojih, koji će me jamačno onako isto revno pomagati, da s čašću obastanem na težkom mjestu, kao što su me onamo postavili. Drugo mi je uzdanje vriedna mladež naša, kojoj nedolazim nov i neznan, te od koje zato zauhvano očekujem, da će, koliko je do nje, revno k tomu pripomoći, da mi u mojem sadanjem zvanju ime nepotamni, koje sam umio dosele kao njezin učitelj i ravnatelj njezinim sudjelovanjem čisto i poštovano sačuvati. Dalju snagu crpim iz same budne svijesti svoje, koja mi jasno i glasno privi-kuje: sada je hora, da sabereš i napneš svu silu svoju svetoj stvari prosvjete i narodnoga napredka za volju! I ovaj mi se čas čini, kao da mi se vraća ona snažna i na svaku žrtvu pripravna volja, kojom sam se pred dva deset-licća bio uhvatio u kolo jednake misli drugova i prijatelja, a s tom tvrdom odlukom, da stvar prosvćenja narodnoga, kako su ju vriedni i zaslužni prednjaci naši od dobe narodnoga preporoda pripravili bili, putem osobito javne obuke i spisateljstva narodnoga za koji korak napried pokrenemo. Njih se jednom rukom držeći i u misli na dobu najbujnijega nam rada okrijepe za sada tražeći, drugu pružam drugovom svojim po dobi mladjim, da uza pomoć već stečenoga znanja i iskustva makar i s većim naporom s njimi uzporeda opet naprieda pokročim.

Te i tolike pobude dodaju mi, plahu s prva i zastrašenu, toliko hrabrosti, te se uzdam, da ću uza pomoć Svevišnjega obastati na težkom mjestu, koje sam danas svetčanim načinom zauzeo.

Nastupivši svoje zvanje ide me častna dužnost, da u toli sjajnom sboru visokih dostojanstvenika i zvaničnika, naroda našega saborskih zastup-nika, u svietu slovećih učenjaka i književnika i drugih svakoga reda odličnih rodoljuba govor progovorim, koji bi sadržajem svojim i pravcem primjeren bio današnjoj svetčanjoj zgodi.

Predmet govoru tomu nije mi daleko tražiti: sâm čin, poradi kojega se ovdje nadjosmo, nudja mi ga i pruža.

Što je sveučilište i što znači za naš narod: to je stvar, o kojoj danas svak nas misli, te o kojoj zato i ja prosboriti moram. Nu da i nisam čovjek, koji po naravi obljubljene nauke svoje svakoj uredbi čovječjoj i svakomu stvoru tražim prvi korien i početak, te ga pratim u njegovu razvitku sve do onoga časa, gdje se je prikazao u svojoj sadanjoj slici, morao bih već prema zahtjevom same stvari, o postanku našega sveučilišta govoreći, bud samo letimice, sliku nacrtati, na kojoj bi se pokazalo, koja je i kakova sredstva imao naš narod tečajem vremena za svoju višu naobrazbu u znanostih. Pre-na tomu dakle budi udešen ovaj moj nekićeni govor.

Viri doctissimi, litterarum uni-versitatum et eruditarum societatum legati dignissimi!

Ad sedem rectoratus hujus al-mae litterarum universitatis Franci-sco-Josephinae, quam Augustissimi

Veleučena gospodo, vrlo dostojni predstavnici sveučilištâ i znanstvenih društava!

Uzdignut na čast rektora ovo-ga životvornog sveučilišta Franje Josipa, koje je u ime našega svijet-

imperatoris et regis nostri nomine vir Excellentissimus, regnorum horum banus, nunc ipsum apertam declaravit, evectus, – Vestro etiam, quod recentioris aetatis est, laudabili exemplo institutoque – patrio sermone ad populares meos verba facere paro, verba et argumento et ratione his solennibus accommodata, quibus, quid litterarum universitates omnino sint, quodque ei, quam hodie, diis propitiis, inauguramus, momentum insit, exponam ita, ut velut in imagine cernere liceat vias et adminicula, quibus usa gens Croatarum pedetentim ad eum, quem nunc tenet, eluctata est doctrinae et humanitatis gradum.

Sed antequam hanc orationem ordiar, nobilis non minus quam iucundi officii mei esse censeo quam sincerrime salutare Vos, amplissimi ac doctissimi viri, qui diversarum celeberrimarum litterarum universitatum et eruditaram societatum vicem implentes, adestis, et quorum praesentia ac frequentia tanto magis gaudemus, quod Vestra praeclara nomina venerari Vestrisque eximiis litterarum operibus delectari iam antea nobis concessum erat.

Vos nec temporis impensae, nec itineris laboribus pepercistis, ut testes essetis hujus celebrationis et gaudii, quo gens Croatarum exultat, quum videt eam, quam in doctrinae studiis collocavit, contentionem non ad irritum cecidisse, imo eum felicem exitum habuisse, ut iam hoc litterarum delubrum panderetur, per quod sperare licet, nos deinceps cum aliis eruditis gentibus in cultus atque humanitatis via pari passu esse progressuros.

Hoc si cui, illis certe, qui Vos his solennibus interesse voluerunt, gratum iucundumque fore plene confidimus Vobisque quum huius litterarum universitatis, tum totius na-

log cara i kralja preuzvišeni gospodin, ban ovih kraljevina, upravo sada proglasio otvorenim, spremam se, povodeći se i za Vašim pohvalnim primjerom i običajem koji je iz novijeg vremena, da u materinskom jeziku upravim svojim zemljacima nekoliko riječi, riječi i po sadržaju i po stilu usklađenih s ovom svečanosti. Tim ću riječima izložiti što je sveučilište općenito i od kolike je važnosti ovo sveučilište koje, uz Božju naklonost, danas otvaramo. Izložit ću to tako da se kao na slici mogu vidjeti putovi i pomagala pomoću kojih se hrvatski narod malo-pomalo probio do sadašnjega svog stupnja znanja i obrazovanosti.

No prije nego započnem taj govor, smatram svojom časnom koliko i ugodnom dužnosti da najiskrenije pozdravim Vas, veoma ugledna i veoma časna gospodo, koji ste ovdje kao predstavnici raznih vrlo glasovitih sveučilišta i znanstvenih društava. Vašoj se prisutnosti i velikom broju to više radujemo što smo već prije imali prilike da štujemo Vaša slavna imena i da uživamo u Vašim izvanrednim znanstvenim djelima.

Vi niste žalili ni vremena ni putnih napora da budete svjedoci ove radosne proslave, zbog koje hrvatski narod klikće od veselja kad vidi da napor koji je uložio u znanstveno istraživanje nije bio uzaludan, štoviše da je imao tako sretan ishod da se već otvara ovaj hram znanosti. Po tome se možemo nadati da ćemo na putu uglađenosti i obrazovanja stupati jednakim korakom s drugim obrazovanim narodima.

Čvrsto smo uvjereni da će to biti milo i ugodno ako ikome a ono zacijelo onima koji su htjeli da sudjelujete u ovoj svečanosti. U ime i ovog sveučilišta i čitavog našeg na-

tionis nostrae nomine maximas quas possumus gratias agimus persuasumque Vobis esse volumus, haec, quae erga rem nostram manifestastis, studia officiaque grata memoria nos semper esse prosecuturos.

roda zahvaljujemo Vam najsrdačnije što možemo i želimo da budete uvjereni da ćemo ovu Vašu naklonost i ljubeznost koju ste iskazali našoj proslavi trajno zadržati u ugodnoj uspomeni.

Smjestivši se naš hrvatski narod sa suplemenici svojimi u prostranim predjelih balkanskoga poluotoka, nadje u toj svojoj novoj postojbini nješto ostanaka kulturnoga života prijašnjih doba, koji, sve onako slabi kao što su bili, nisu mogli ostati bez upliva. Nu prava preobrazba u čudi praotaca naših, u njihovih običajih i u svih pravcih života, bješe i medju njimi istom tada zametnuta, kada su bili privedeni bez odpora svoga u kolo kršćanskih naroda. Kršćanstvo je od tada sa svojimi naukami i uredbami ono vrelo, iz kojega naš narod crpi i pouku svoju i pravilo svoga života. S njim primi on od apoštola svojih i prosvjetitelja, braće Cirila i Metoda, i pismo i prve zametke knjige slovienske. Nu kako su se bile u kršćanskom svijetu tečajem vremena a na štetu čovječanstva opreke stvorile, koje su ga i u crkvenom i u državnom pogledu u dvie protivne pole razderale, bio je i naš narod silnom strujom zahvaćen, koja mu je jednu polu k iztočnomu, drugu pako k zapadnomu svijetu privalila. Sâm u sebi još neimajući dovoljne snage niti načina, kako da zadovolji svim svojim duševnim i ostalim višim potrebam, obraća se i sâm jednim dielom svojim na jednu, drugim pako na drugu stranu. Uslied svega toga gubi se jedinstvo naroda, sva mu se poviest na dva razilazi traka, a kulturni mu naročito život sledi od tada dva različita pravca: Hrvati ovamo, kao što i njihovi srodnici Slovenci, ostaju pod uplivom zapada, a Srbi sa susjedi stoje pod uplivom iztoka byzantinskoga.

Buduć da mi vrijeme nedopušta, da uzporeda motrim razvitak života i na jednoj i na drugoj strani, na koje se naš po porietlu jedini narod razpada, na same ću se Hrvate ograničiti, koliko to biti može i smije prema naravi stvari, te ću potražiti, kakova sredstva naobrazbe oni tečajem vremena imaju.

Kao što ostali zapadni kršćanski sviet sve do izmaka XI. vieka nije poznavao inih učilišta do onih, koja su se nalazila u samostanah i uza biskupske crkve, u kojih je učiteljem samo duhovnik, djakom pako samo onaj, tko se misli duhovnikom učiniti, te se zato i uči samo ono, što je potrebno oli korisno budućemu duhovniku: tako do tada niti kod Hrvata nebijaše inako, te je zato i kod njih pismen i naučan čovjek skoro sâm duhovnik, koji medjutim kod njih goji prema osobitomu razvitku svoga naroda i crkvenih mu odnošaja dvojaku pismenost, obće kršćansku naime sredstvom latinskoga jezika, i sloviensku sredstvom što posvećenoga crkvenoga jezika, što prostoga narodnoga, a u jednom i drugom slučaju upotrebljujući svoje hrvatsko, glagolsko pismo. Nu dočim Hrvati i poslie još za dugo na svojem domu neimaju ine vrsti učilišta osim malo prije spomenutih, kojih je u ostalom bilo u povećem broju, medjutim je bio u inom svijetu učinjen odlučan i zamašan korak za razvitak više znanstvene naobrazbe: tečajem naime XII. vieka i sljedećih zatim vjekova osnivana su bila sveučilišta kao središta i promicala višega znanstvenoga naobraženja, ponajprije u romanskom, a zatim u slovienskom i germanskom svijetu.

Našemu narodu, koji još zadugo nije kadar bio sbog manje povoljnih obćenitih odnošaja svojih, da sâm diže hramove višoj znanosti, nepreostajaše ino, nego da traži u tudjini, što se doma naći nije moglo. Na sreću po njega i njegove za višim duševnim napredkom težeće sinove bijahu prva i po svojem djelovanju najglasovitija sveučilišta utemeljena u nedalekoj zemlji, s kojom se je uvijek sbog prerasličitih životnih potreba dosta živo obćenje uzdržavalo. Onamo dakle u Bolognu, u Padovu, u Rim zapućivahu se znanosti i duševnoga užitka željni Hrvati, priprosta i plemenita roda, mlada i dobnijega vieka, duhovnoga i svjetskoga stališa; a kao što ih s prva na tih učilištih na stotine nalazimo, tako ih poslie ima i na drugih kašnje osnovanih sveučilištih, a naročito u Zlatnomu Pragu i u Beču. Tako to biva tečajem vjekova. Narod naš i s one i s ove strane Velebita traži na tudjih učilištih zadovoljenje potreba višega duševnoga života.

Upotrebljujući Hrvati prilike i sredstva, koja su im se pružala u napredujućem svijetu, prvom bijaše tomu i najvažnijom posljedicom za sav dalji njihov kulturni život: da su se uzdržali u živoj duševnoj svezi sa zapadom, koji je tada u prosvjetnom nastojanju prednjačio, te da su po prostranih poljanah znanja i umienja čovječjega ubrane plodove na svoje zemljište prenosili, tu ih po malo i slobodnijim i samostalnijim načinom prema duhu svomu i značaju i prema potrebi svojoj izrađujući. Poviest odnošaja, u koje dolazi naš narod prama zapadu, ostaje zato pod jedno poviešću razvitka prosvjetnoga njegovoga života. Što je više životne snage u onih visokih učilištih, na koja su Hrvati u nestašici svojoj upućeni bili, tim se više i u njih kaže tragova duševnomu razvitku. Zato, kada je nakon prvoga razcvjeta sveučilišta obladala bila gusta tama, koja je i predugo duhove mračila i na zablude zavadjala, nemogaše biti sveučilištem i na njih gojenoj znanosti obrazovnoga upliva niti medju Hrvati; usuprot pako kada se je znanost svojih spona oprostila i novim životom oživjela, u pomoć dobivši divni izum duha čovječjega, štampu, i okriepivši se iz svježega vrutka starovjeke književnosti, te kada su uslied toga i sveučilišta do nove snage došla, koju su zatim umjela opet njeko vrieme sačuvati, liepi se tada svemu tomu pokazaše učinci i u prosvjetnom životu našega naroda. Na nekih se stranah, navlastito pako po gradovih dalmatinskih škole dižu, za koje se dobivaju učitelji dokazana znanja i slovećega imena; s veseljem se pozdravlja izum tiska i jedva da je nekoliko godina proteklo, što je bio izumljen, već se tiskaju knjige na hrvatskom jeziku; gospodstvo se scholasticizma, prije netaknuto, slabi i ograničuje, za novi pako pravac, kojim je bila pošla znanost i književnost, i koji je u prijatelja napredka tolike nade bio uzbudio, kaže se smisao skoro isto doba, kada i s one strane jadranskoga mora, on dolazi dapače skoro do pune pobjede, koju mu je pribavio što primjer Italije, što neposredni uticaj pred osmanlijskim barbarstvom bježećih a u Dalmaciji, navlastito pako u Dubrovniku, gostoljubivo primanih Grka. Uslied svega toga pako bujniji se kaže život i življe kretanje duhova. U savezu s tim stavljaju se prvi temelji divnomu onomu pojavu u prosvjetnoj našoj poviesti, – hrvatskomu umjetnomu pjesničtvu, kojega su začetnici, lućeci se u tom od humanista, a povodeći se za uzori talijanskih narodnih velikana, narodnomu hrvatskomu jeziku dostojanstvo priznali, koje ga ide i u kojem su ga njihovi nasljednici nakon jednoga vieka svijetu na udivljenje toli veličanstveno proslavili.

Koliko je u svem tom liepih dokaza za kulturnu sposobnost Hrvata, za koju se međutim počamši od dobe preporoda znanosti i književnosti još sjajnije svjedočanstvo u tom pokazuje, što s jedne strane muževi toga naroda i u onih zemljah, iz kojih im je bila zasvietila luč prosvjete, znanjem svojim i djeli uma svoga do imena i do glasa dolaze, a s druge strane opet poput apostolâ ljudskoga prosvjećenja onim do napredka pomažu, kojim je trebalo njihove pomoći! Biediti moramo uprav velikom nepravdom povjestnike, koji su tu Hrvatom na čast služeću istinu prezreli. Slavan je, – da samo jedan primjer naveden izmedju mnogih inih, – slavan je u poviesti djeli svojimi Matija Korvin; nu do slave, kojom mu se je tjeme ovjenčalo i s kojom ga poviest spominje, bitno su mu pripomogli toliki našega porietla umnici i umjetnici, koji su sakupljeni bili oko njega u bielih dvorovih njegovih.

O tom nastojeći Hrvati, da s naprednijimi narodi uzporeda prilično već utrvenom stazom dalje stupaju u svojem duševnom razvitku, čute medjutim snagu svoju već po tom oslabljenom, što im u tom njihovu plemenitom pregnuću neima pomoći ni podpore od onih, koji su imali s njimi u jedno kolo stupiti i takmiti se s njimi u prosvjetnom radu. Kada je u njih zarudjela bira zora bolje budućnosti, veće su bile pokopane na Kosovu polju tolike liepe nade, veće je Bosna bila zakukala i vapaj je njezin dopirao do srca same Hrvatske. Osamljeni i po tom oslabljeni, nadju se oni i sami do skora rinuti u takove okolnosti, koje su morale zaustaviti nadobudni tečaj njihova razvitka. Jedni od njih i onako već od vjekova tudji bijahu na domu svom, a sada im svim u skupa zagrozi pogibelj od silesije turske, da će im se trag utrti i da će im ime izčeznuti izmedju živih naroda. Tim se stvori žalostni sadržaj poviesti naroda našega za nekoliko vjekova. Brani sebe, brani zavičaj svoj, vjeru svoju i sve što ti je na tom svietu mila i sveta, a sebe braneć odbijaj pogibelji razspa, pustoši i divljačtva i od susjeda svoga! to je rieč, koju Hrvat kroz vjekove sluša. Naš je ponos, što pravедna povjest mora reći, da se on tomu glasu oglušio nije, nego da je dapače naj-sjajnijim načinom dokazao, da je vriedan uzvišenoj pomisli za volju sve žrtvovati. Za krst častni i slobodu zlatnu življaše on i umiraše. Nam, potomkom vriednih otaca, dolikuje, – ako već drugi i zaborave na svoju svetu dužnost, – nam, velju, dolikuje, da zahvalnim spomenom priznamo, da je Hrvat tada dostojno vršio misiju svoju. Nu koliko to i priznajemo, žaliti nam je podjedno, da je u tom bio glavni razlog, što je naš narod u postupnom razvitku preobraženja svoga zaostao. Dok su naši otci riekami plemenite krvi i sa slavom imena svoga u interesu svoga obstanka i svetinja svojih, ali isto tako u interesu evropejske civilizacije domovinu svoju činili braništem kršćanstva, dotle su ga daleko prestigli narodi, s kojimi je prije prilično uzporedno težio za velikimi ciljevi čovječanstva. Nu premda u tom nalazimo glavni razlog zaostatka narodnjega, otvoreno nam treba priznati, da ima jošte i drugih razloga, koji su k tomu pripomogli. To je nepovoljno i neuredjeno stanje političkih odnošaja, to je nevaljalo obavljanje javnih poslova, izkvarenost viših poglavito stališa i manjkavo napokon i nedostatno uredjenje istih onih zavoda, koji su imali odposlie u narodu znanost gojiti i širiti, kao što i njekih izmedju onih viših učilišta, koja su pojedini odabranici i kašnje izvan medja svoje domovine tražili.

Prije dakle nego li je moglo tolikom revnosti i s tolikim uspjehom započeto djelovanje na polju znanosti i književnosti dublje korienje pustiti, i

prije nego li je obuhvatilo veće u narodu krugove, silne mu se na put staviše zapreke, koje su zaustavljale i otežavale njegov uspješni postupni razvitak.

Uza tu tamnu sliku obćenitih povjestnih odnošaja našega naroda, koja se sada pred duhom našim stvara, prikazuje se u to većoj sjajnosti, premda ne sa isto tako velikim uplivom na duševni razvitak naroda. Dubrovnik sa svojim pjesnici, koji su upravo u drugoj polovici XVI. i na početku XVII. vieka umjetno svoje pjesništvo do najvišega vrhunca razvili, Gundulića kanoti zvezdu prve veličine na nebu svojem imajući. Tu, u proslavljenom Dubrovniku, imamo međjutim i u onoj dobi, u kojoj se već počima gubiti cviet pjesništva, pjesnika Ignjata Gjorgjića, koji osim toga, što se je kao pjesnik proslavio, sjajan dokaz daje, da su oni riedki umovi, koji su umjeli na polju pjesništva divote stvarati, podjedno sve jasnije uvidjali, koji su uvjeti višega narodnoga naobraženja, – da su naročito uvidjali, da narodni jezik, dosle samo ili ponajviše za pjesmu upotriebljen, mora biti upotriebljen i za znanstvenu književnost. Evo Gjorgjićevih u tu svrhu napisanih znamenitih rieči: O utinam nostrates docti viri meis vestigiis insistant, ut nativo sermone altiora studia ac scientias pettractando aditum Illyricianae dialecto in literaturam rempublicam patefaciant. Njegov međjutim glas ostade žali bože još za dugo bez odziva.

Kao što se u Dubrovniku u povoljnih njegovih političkih i socijalnih okolnostih, a na temelju prije započeta rada sjajni razvitak pokazuje, komu ništa slična nenalaziš na ostalih stranah naše postojbine, tako ima i drugih pojava u poviesti tih vremena, koji nestoje u organičkoj suvislosti s obćenitim kulturnim stanjem naroda. Ovamo brojim one glave, one genije našega naroda, kojih je bilo i u ovoj, kao što i u prijašnjoj dobi, te koji su tvorovi uma svoga u raznih strukah znanosti, raznimi pišući jezici, obći znanstveni i književni razvitak unaprijedili: ovdje nove nauke postavljajući i izvadjajući, ondje se čineći začetnici upravo nove dobe u cijeloj vrsti književnosti. Nije l' dosta, da u tu svrhu sjetim poznavaoa historije literarne za primjer samo na ime Rogera Josipa Boškovića, ili Nikole Zrinjskoga mladjega?

Pogledom na dobu, koju sam malo prije označio kao dobu, koja je u svom krilu donijela toliko zaprieka za duševni napredak našega naroda, u obće mi je pako primietiti, da niti u njoj nisu bile potrgane sveze duševnoga obćenja medju našim narodom i naprednim svijetom. Njegov razvitak, u njem se radjajuće misli, njegova znanost dotiče se uvijek i Hrvata, sada jačim, sada slabijim načinom. Zato neima u nas u duševnom životu smrtonosne stanke, neima nikada podpune stagnacije ili mrtvila. U dobi dapače ovoj nastaje djelovanjem okolnosti vremena za školstvo naše, u zemlji barem s ove strane Velebita, nova era, i to po tom, što se tada, prema izmaku XVI. vieka i početkom XVII. osnivaju prve javne škole, u kojih je potrebito si znanstveno naobraženje tražiti mogao ne samo budući duhovnik, nego i svaki ini čovjek.

Buduć da je u tih školah a navlastito u jednoj izmedju njih, bila položena klica, iz koje se je tečajem vremena stvarao viši učevni zavod, koji djelovanjem svojim dopire do sama osnutka našega sveučilišta, zato mi budi dopušteno, da i njihov postanak i razvitak u kratko nacrtam.

Prvu javnu školu, svakomu pristupnu, osnovaše otci pustinjaci reda Pavlinskoga g. 1582 u svojem Lepoglavskom samostanu. Ta njihova, za višim naobraženjem težećoj mladeži namijenjena škola ostade sama samcata, doklam nisu bili pozvani amo u ovaj grad naš Jezuite i dok nisu oni tu osnovali g. 1607 svoju gimnaziju. Nalazeći Jezuite veliku podporu u svih, i duhovnih i svjetskih stališa, koji su se od njihova djelovanja velikim koristim za svoju domovinu nadali, brzo se tu uvriježise, a njihova škola ovdje u Zagrebu osnovana postade glavnom u svoj zemlji, te se poče do skora sve dalje razširivati, tako da je najprije k naukam uljudnosti uza pomoć biskupa Franje Ergelja pribrala bila bogoslovje moralno, a poslije jošte filozofiju. Za podignuće filozofijskih stolica potrebitu zakladu dade školi jezuitskoj Nikola Dianežević, veliki prepošt zagrebačkoga kaptola, koji se je, kao što svjedoči listina kralja Leopolda, na to zato sklonuo, jer ga je boljelo, gdje je gledati morao, kako vrlo mladež njegove domovine u tami neznanja čami samo zato, što neima poput susjednih zemalja i u njegovoj domovini akademije ili sveučilišta. Njegova dakle misao i želja bijaše, u kojoj ga je bez dvojbe utvrđivao i kriepio tadanji rektor jezuitskoga zagrebačkoga kolegija, vele zaslužni Jure Habelić: da se u Zagrebu stvori visoko učilište, u svem ravno svakomu inomu te vrsti učilištu. Otcu Jezuite, revno tražeći načine što širemu i što moćnijemu svojemu djelovanju, rado prigrlise misao potaknutu, te njihov rektor Filip Kavšić po imenu, moleći cara i kralja Leopolda, da potvrdi zakladnicu Dianeževićevu, pod jedno zamoli, da Leopold zagrebačko učilište uzvisi na dostojanstvo visokoga učilišta i da ga obdari svimi povlasticami, koje su imala sveučilišta toga vremena. Car i kralj Leopold rado usliša podastrtu si molbu, te izdade svoju povelju, pisanu u Ebersdorfu na 23. rujna 1669. i zlatom njegovom pečaću potvrđenu, kojom zagrebačku akademiju pod svoju najvišu zaštitu prima, te njoj, njezinim vlastim, učiteljem i djakom sva ona prava i sve one povlastice podjeljuje, koje su imala i vršila sveučilišta po njegovoj njemačkoj carevini i nasljednih mu pokrajinah. Po zahtjevu dakle, koji se je ovdje u zemlji našoj u umnijih krugovih začeo, i uza previšnju sankciju vladara i kralja hrvatske kraljevine, imaše se već prije dvie sto godina sveučilište otvoriti ovdje, gdje ga mi danas otvaramo. Nu dočim je u našoj prosvjetljenoj i velikih si zadataka svjestnoj dobi sve na to gledalo, da se sve zapreke s puta uklone, a usuprot da se nadju načini, kako da nam se sveučilište što prije stvori, inako bijaše tada, kada se je prvi put začela bila u duhu čovjeka Hrvata idea sveučilišta. Zlom kobi za izvedenje uzvišenoga nauma toga muža i prijatelja njegovih već to bijaše, što je kraljevska povelja, zagrebačkoj akademiji dana, istom dvie godine kašnje proglašena bila, na saboru naime od 3. studena g. 1671. Proglašujući ju stališi u sboru svojem nezaboraviše ubilježiti, da ju proglašuju »salvis tamen juribus et libertatibus Regni in suo vigore permanentibus«. Za ta svoja prava i slobostine svoje, kao što i za prava krune kraljevske nazrievahu oni velik uštrb u tom, što se je od njih zahtievalo od strane Jezuita, da zatraže potvrdu kraljevske povelje u generala jezuitskoga. Tomu zahtjevu nehtjedoše stališi zadovoljiti, a budući da niti Jezuite, u svem svojem školstvu što veću neodvisnost tražeći, nisu htjeli popustiti, zato se povelja kralja Leopolda nikada posvema neizvede i zagrebačka akademija bijaše odsudjena, da nestupi sada u red najviših učilišta.

Nu ako i nije bila akademija obskrbljena svimi povlasticami sveučilištnimi, njezin se razvoj ipak tim nezaustavi. K znanostim, koje su odprije bile na njoj predavane, nadodju kašnje nauka prava kanoničkoga i theologija scholastična.

Jezuite se u ostalom nestegnuše na samu zagrebačku školu, nego si otvoriše polje širega djelovanja na više drugih gimnazija, koje su se tečajem XVII. vieka dizale, najprije u ovom jednom dielu naše domovine, koji se je sretno obranio turskoga gospodstva, a zatim i u onom, koji se je nakon preduga stenjanja pod turskim silničtvom opet jednom sladke slobode zadobavio.

Imajući Jezuite sve do u doba Marije Terezije skoro svu javnu obuku u svojoj ruci, nje ide zasluga za ono dobra, što je bilo u dobi njihova djelovanja u pogledu i odhranjivanja i poduke mladeži učinjeno, ali tako isto pada na nje, na njihov naučni sustav i metodu, i krivnja za ono, u čem se je u obrazovanosti narodnoj i naučnoj zaostalo. Priznavajući, da je njihovo pojavljenje u zapuštenu i zanemarenu zemlju s prvoga početka više života unijelo; sa slavom spominjajući zasluge nekijh muževa njihova reda, stečene za knjigu i znanost našu narodnu, pod jedno nam je na temelju poviesti izreći, da napokon niti u našoj zemlji i medju našim narodom nisu umjeli zadovoljiti željenim načinom svim potrebam duševnoga života. Zato, kao što drugdje, tako se i kod nas nepovoljan sud izriče o sustavu njihovu naučnom i metodi, a tako i ob uspjehu njihova djelovanja. Suvremeni svjedok zadnjega vremena njihova djelovanja, domaći povjestnik Krčelić, premda se i sâm nije umio uznieti u visi velikih svojih suvremenika, ipak ljuto kori nesnosljivost naših Jezuita naprama svemu, što nije bilo posvema udešeno prema nauci njihovoj i njihovim mnijenjem, a o školstvu njihovu govori još manje pohvalno.

Novo i sretnije doba za javnu nastavu i razvitak znanosti nastupi istom za kraljice Marije Terezije i za našu domovinu onako isto, kao što i za ostale njezine zemlje i kraljevine, na kojih je nutarnje preustrojstvo blaga i mudra vladarica, njihovim oduševljenjem i požrtvovanjem sretno savladavši vanjske svoje dušmane, svu svoju brigu obračala. Odlučni koraci za preustrojstvo javne nastave u našoj domovini bjehu učinjeni istom nakon ukinuća reda jezuitskoga. Stolice učiteljske na zagrebačkoj akademiji bjehu za malo godina privremeno popunjene učitelji, medju kojimi više kanonika zagrebačke stolne crkve nalazimo; godine pako 1776. dade kraljica novi naučni sustav za svoju ugarsku i hrvatsku kraljevinu, po kojem je bila i zagrebačka akademija iz nova i shodnije uređjena. Putem natječaja, s najvećom svetčanošću još iste godine obavljena, ka kojemu je bio svakomu bez razlike stališa pristup otvoren, bjehu popunjene u prilično velikom broju učiteljske stolice za bogoslovni, pravoslovni i mudroslovni fakultet.

Reforme kraljice Marije Terezije u školskih poslovih bijahu s naših strana od boljih umova s veseljem pozdravljene, dok se nisu naših škola jošte ni tical; tim radostniji odziv nadjoše sada, gdje su bile prenesene i na naše zemljište.

Duh i pravac, koji sliede naredbe u nastavnih poslovih nasljednika kraljice Marije Terezije, sina njezina, cara Josipa II., toli je poznat svakomu, da bi suvišno bilo o tom i rieč prosloviti. Pogledom na akademiju našu toliko mi je samo primietiti, da je uvedenjem Josipovih generalnih sjemeništa bogoslovni fakultet odciepljen bio od ostaloga tiela akademičkoga.

Po smrti cara Josipa II. pojavi se opeta tako dugo u nemar puštena misao na sveučilište hrvatsko. Taj put poteče ona od onih, kojim je i najbolje dolikovalo, da ju uzbude, – od vrhovnoga ravnatelja i od profesora akademije zagrebačke. Stališi naših kraljevina bjehu se upravo sastali na sabor svoj, da viećaju, kako da im se sloboda njihova za sve vjekove što bolje zajamči i domovina što shodnije uredi. Na nje dakle upraviše akademički profesori na 19. svibnja 1790 svoju molbu, u kojoj su molili, da se u život privede ono, što je i onako veličanstvo kraljevo već odavna Hrvatom dozvolilo bilo. Stališi naložiše uslied toga svojim poslanikom na ugarskom saboru, da molbu akademičkih profesora ondje podupru, te ako se nebi moglo dobiti cijelo sveučilište, da traže barem uvođenje kirurgije na zagrebačkoj akademiji. Buduć pako da tomu njihovu koraku nije bilo nikakva uspjeha, dadoše oni opet g. 1791 slični naputak svojim poslanikom. Nu i to osta bez koristi, te tako prolazi opet više decenija prije nego li se je iz nova na hrvatskom saboru rieč pavela o sveučilištu.

Akademija dakle osta i nadalje u bitnosti onako uređena, kako ju je bila uredila Marija Terezija. Kao što ostala visoka učilišta u monarhiji, tako bijaše i ona smatrana državnim zavodom, kojemu samo država propisuje zakone njegova života; na njoj gojena znanost imaše ponajprije i poglavito služiti svrham i potrebam države; učitelji njezini imadjahu učiti što im se je i kako im se je naredjivalo; djakom njezinim nebijaše davan u ničem slobodan izbor, slobodna volja. Uza takovu uredbu viših nauka, uza takov sustav nebijaše učitelj ničim potican na samostalnu znanstvenu radnju u interesu škole i znanosti same, pak i ona svrha, kojoj je imala akademija ponajprije služiti, postigavaše se vrlo nesavršenim načinom: akademija davaše domovini za razna zvanja ljude, koji su za to slabo bili usposobljeni, osim da su sami, kao što je to srećom kadikad bivalo, svojim trudom ono nadoknadili, što im škola dati nije mogla. Dok je takav sustav vladao životom akademije, nemogoše ju uzdići na viši stupanj savršenstva, nemogoše ju nadahnuti duhom prave znanstvenosti niti oni njezini učitelji, koji su bili posvema dorasli svomemu uzvišenomu zvanju, i kojih je nekoliko bilo odmah u dobi nakon njezina preustrojenja, a navlastito amo poslie godine tridesete našega vieka.

Dok je tako akademija, malo znana i još manje slavljena, nekako živarila, međutim se sbijahu bez njezina upliva i uticanja velike sgode u životu našega naroda na svih njegovih stranah, koje su bile i za prosvjetni razvitak od odlučna upliva. Slavonija, turskoga jarma oslobođena i poput svoje posestrime uređena, nadje svoje apoštole, koji su narod k sviesti prizivali. Na srbskoj onamo strani progovori narodu u knjizi mudrici a na njegovu jeziku Dositej Obradović, Vuk pako Štefanović Karadžić iznese na udivljenje svieta divote narodne pjesme i obilje hrvatskoga i srbskoga narodnoga govora. Suplemenim Slovincem zapjeva Vodnik pjesmu, navjestiteljicu ljepše budućnosti. Sve su to sgode od prevelike važnosti; nu odlučni za nas razvitak zametnu se ipak u ovoj našoj zemlji, koja je umjela tečajem vjekova u nekoj barem slici sačuvati svoju osebinu, svoju slobodu, te nadje svoje središte u našem Zagrebu gradu. Već zadnjih godina prošloga i prvih ovoga vieka nadje se tu muževa, koji su narod iza sna budili i k sviesti ga prizivali rieči patrijotičnom i shodnom poukom. Nu istom u četvrtom desetlieću našega vieka diže na noge duh vremena i domovini prieteća pogibelj otudjenja izabrano kolo hrvatskih sinova, koji, kao što su jasno razpoznali

okolnosti svoje domovine, koje su im toliko jada zadavale, isto su tako mudro razabrali, kojim im putem zlu lieka tražiti valja. Iz sredine naroda potekli, duhom vremena svoga i njegovimi ideami zadahnuti uzbudiše oni u narodu, koji ih je skoro razumievati počeo, svijest i ponos narodnji; oni mu stvoriše jedinstvo pismenoga jezika; oni ga poučiše, da mora podvostručnim korakom stupati stazom napredka, ako je rad očuvati slobodu i narodnost svoju.

Prijatelji toga novoga narodnoga pokreta posve jasno uvidjahu, da na prosvjeti narodnoj moraju graditi sgradu sreće narodnje. Zato ih vidimo, da i na školu, a navlastito na zagrebačku akademiju pomišljaju, čim im se je za to sgodna prilika dala. Na istom onom saboru god. 1836., na kojem su pomislili na utemeljenje učenoga društva, koje bi imalo širiti prosvjetu narodnju, ljuto se na to potužiše, što su u akademiji učiteljske stolice po više godina prazne puštene, premda je bilo, kao što vele, za nje vrstnih domaćih natjecatelja. Na saboru pako g. 1840 iz nova zaikasaše, da se u akademiji podigne stolica za kirurgiju, a k tomu dodaše zaključak, kojim su okajali grešni nemar otaca svojih, zamolivši kralja svoga, da se podignu stolice narodnomu jeziku na akademiji i na svih gimnazijah. Ova potonja molba bješe im g. 1845 pogledom na akademiju uslišana, glede prve pako dobiše nepovoljno rješenje, koje ih medjutim nije moglo zapriečiti, da sada upravo iz nova nepodnesu molbu pred kraljevsko prijestolje, da im se u Zagrebu podigne sveučilište sa tri fakulteta, kao što ga je tada imao susjedni Gradac. Nu dvorskim dekretom od 30. srpnja 1846 bješe stališem kraljevina naših dojavljeno previšnje rješenje od 21. srpnja iste godine, u kojem se je izreklo, da se neuidja potreba sveučilišta u Zagrebu.

Godina 1848, koja je skoro slijedila, rieši jedno životno pitanje za sva učilišta naša. Narodni jezik postade od tada nastavnim jezikom, koja mu je čast zatim neoskrvrjena ostala s pretrgnućem odnjekoliko samo godina.

Akademiju našu, još uvijek jedino više učilište u zemlji, nadje novo preustrojstvo g. 1850, kad no je učinjena bila, izgubivši svoj filosofički fakultet, pravoslovnom akademijom, dakle školom specijalnom. Tečajem daljih godina bjehu u njezinu ustrojstvu njeke bitnije promjene uvedene. Godine 1868 bješe trogodišnji tečaj pravo- i državoslovnih nauka razširen u tečaj četverogodišnji; g. pako 1871 bjehu ukinuti godišnji i polugodišnji izpiti. Uslijed svega toga prilično se izjednači akademija naša s pravoslovnimi sveučilištnimi fakulteti, te ako se to njezino novo ustrojstvo srauna s onim, koje je vladalo prije g. 1850, mora se priznati, da je ono bilo znatan napredni korak, te da je zato i radjalo boljim plodom.

Nu i ta tako uredjena akademija, upravo zato, što je bila, kao što malo prije spomenuh, samo školom specijalnom, tomu samo namijenjom, da državi odgaja vrstnih činovnika, nije ni iz daleka odgovarala potrebam duševnoga našega života, koje su se sve jasnije upoznavale i shvaćale.

Podpuno zadovoljenje tih potreba očekivaše se samo od sveučilišta, te zato čim je naš narod došao do prava svoga, da na saborih svojih s privolom svietle krune odlučuje ob udesu svom i o načinu duševnoga i materijalnoga razvitka svoga, nije on ni časa počasio, a da glas svoj nepodigne za utemeljenje sveučilišta, – pak je to sada činio, svjestan si budućih zadaća svojih i snage svoje, a uzhitom najvećim i uztrajnošću vanrednom, koja je napokon željnim plodom i okrunjena bila, našavši se u skladu svi za to

potrebiti uvjeti: i pripravnost na žrtve, i povoljnije uredjenje državnopravnih i političkih odnošaja i pouzdana nada, da će se u obilju naći faktora, za sveučilištni život potrebitih.

Što je prvi sabor nakon povraćena narodu ustava zamislio i započeo, nastavi se i završi na sljedećih saborih, sudjelovanje pako naroda oko pozivanja sveučilišta nastavlja se i dalje bez stanke ikakove.

Svim je nam u živu spominjanju sve ono, što se je učinilo za utemeljenje našega sveučilišta počamši od znamenite za kulturnu našu poviest sabsorske sjednice od 29. travnja 1861, u kojoj je veleumni biskup dr. Josip Juraj Strossmayer, najprije prvi kamen položivši za utemeljenje jugoslavenske akademije, narodu iz srca progovarajući predlog svoj za sveučilište učinio, i od sjednice od 7. rujna iste godine, u kojoj je dr. Pavao Muhić kao izvjestitelj osnove zakonskih članaka o akademiji i o sveučilištu načinom vele duhovitim i uza živahno odobravanje svih narodnih zastupnika saboru predložio, – sve do sjednice od 10. travnja 1869, u kojoj je bio proglašen po Njegovu c. i kr. apošt. Veličanstvu dne 8. istoga mjeseca sankcionirani zakonski članak ob utemeljenju sveučilišta u glavnom zemaljskom gradu Zagrebu, i od 13. siječnja tekuće godine, u kojoj se je proglasio dne 5. istoga mjeseca sankcionirani zakonski članak ob ustrojstvu sveučilišta. Sve je to nam poznato i pripovieda se već i u kućaricah priprostih naših seljaka, te zato, da mi se govor preveć neodulji, neću o tom van samo ono spomenuti, što je najbitnijega, premda bih tako rado tu za prosvjetni naš život toli važnu stvar u njezinu razvitku korak po korak pratio, premda bih rado izkazao, što je bilo narodnomu naumu u prilog, a što mu se je na put stavljalo, dok se napokon nije željena svrha postigla.

Sabor g. 1861 uvažujući, kao što se veli u njegovu XII. članku veliku važnost jugoslavenske akademije, uze najprije nju pod svoju zaštitu, a imena uzvišenoga utemeljitelja njezina i ostalih darovnika na vječnu uspomenu i u znak narodne zahvalnosti upisa u svoj članak; poslie pako izradi pravila za akademiju i zakonsku osnovu za sveučilište, te jedno i drugo, kao što i osnovu za uredjenje narodnoga muzeja, podnese svietloj kruni na previšenje odobrenje.

Nu tadanje vrieme neuredjenih državnopravnih odnošaja neprijaše oživljenju takovih misli, koliko se je god moralo priznavati, da su osnovane i da smieraju na sreću narodnju. S istoga razloga nemogaše posvema uspjeti niti rād sabora godine 1865/7, na koliko se je odnosio na zavode, služeece prosvjeti narodnoj. Pravila jugoslavenske akademije i narodnoga zemaljskoga muzeja dobiše doduše g. 1866 previšenje potvrđenje, te druge godine zatim sretno započe akademija svoje djelovanje; stvar sveučilištna pako osta neriešena, a buduć da je medju nami već od prvoga početka posve jasno bilo, da bi akademija bez sveučilišta, kao što umno reče poznavalac uvjeta znanstvenoga napredka, ostala stablo bez korijenja, zato je narodno zastupstvo g. 1866 i 1867 svojski nastojalo i oko oživljenja sveučilišta.

Dok je sveučilišno pitanje neriešeno stalo, medjutim se narod sâm lati posla, nebi li kako pospješio utemeljenje zavoda, za kojim je toliko čeznuo. Godina 1866. koje-no je slavio slavu neumrloga Sigetskoga junaka, živo se kosnu duha narodnoga i uzbudi vatrenu želju u svih njegovih plemenitijih sinovih: eda bi jednom dospjelo vrieme, da unuci duhom budu, što su stari mačem bili! Da od želje k djelu priedje, primjera je samo uzorita trebalo,

– pak i taj se nadje. Ista darežljiva ruka hrvatskoga prosvjetljenoga sina, koja je primela prvi temeljni kamen za uzdignuće velebnih sgrade akademije naše, prinese opet zamieran dar za utemeljenje sveučilišta. Bivši to učinjeno, divni se stade po svoj hrvatskoj zemlji, pak i među suplemenici Hrvata, prizor razvijati. Dar se za darom snašase u istu svrhu, a od ljudi svakoga reda i stališa, od duhovnika i svjetovnjaka, od ugledna i priprosta, od imućna i oskudna, koji se je od ustiju trgao darak, kojim je htio domovini što privriediti. Zastupstvo narodno, sa zadovoljstvom osobitim i ponosom motreći što u narodu biva, zaključí u svojoj sjednici dne 29. prosinca 1866., da se u osobitom članku izrazi zahvalnost utemeljiteljem i darovnikom sveučilišta; narod pako odposlie nepresta prinostiti žrtva za omiljelo si sveučilište, te premda neima obilnih izvora blaga i bogatstva, do danas je veće za sveučilišne potrebe sakupljeno, što već u istinu položena, što pako posve osjegurana novca do 370.000 for. i 10.000 dukata.

Budući i za sveučilište novčano pitanje jedno od poglavitih, sбирke su te narodne, osim toga, što imadu svoju veliku moralnu vrijednost, pripomogle, da rieši sveučilišna stvar. Nu valjalo je da se prije jošte uredi drugi veliki poslovi, tičući se javnoga života i prava, a da se uredi načinom takovim, da Hrvatom bude prosto imenito nastavne poslove samostalno ustavnim putem uredjivati. Pošto je to učinjeno bilo, tada istom mogosmo dobiti svoje sveučilište.

Njegovo Veličanstvo sjajno vladajući car i kralj naš Franjo Josip I., nastojeći očinskom skrbi oko toga, da promakne duševni napredak našega naroda, hoteći navlastito, da mu osigura organički razvoj cjelokupnoga kulturnoga života na temelju čvrstu i pouzdanu, te želeći dati narodu nov dokaz svoje kraljevske prijazni i blagonaklonosti, potvrdí na 8. travnja 1869. po saboru si predloženi zakonski članak ob utemeljenju sveučilišta, nazvanoga sjajnim Njegovim imenom.

Vladi zemaljskoj bješe spomenutim člankom naloženo, da predloži osnovu ob ustrojstvu toga sveučilišta, koje međjutim nije imalo odmah u život stupiti celo i sa svimi fakulteti.

Sada oko napredka narodnoga toli revno radećemu saboru našem i prosvjetljenoj i patrijotičnoj vladi Njeg. Veličanstva za naše kraljevine sreća u dio pade, te je nakon svestrana i osbiljna razglabanja ustanovljena bila osnova ob ustrojstvu sveučilišta, kojoj je i svietla kruna svoje previšnje potvrđenje 5. siečnja tekuće godine udjelila, uslied česa je bila kao zakonski članak u saboru proglašena.

Po tom zakonskom članku imadu se na našem sveučilištu ustrojiti sva četiri obična fakulteta; nu s obzirom na naše okolnosti i na našu snagu mudro je izrečeno u njegovih prelaznih ustanovah, da će se oni fakulteti postupno za nekoliko godina u život privesti.

Veliki troškovi, bez kojih se sveučilišta na svietu nestvaraju, namirivat će se iz sveučilišne, narodnimi darovi osnovane, i iz naukovne zaklade, a na koliko one nebudu mogle podmirivati svih potreba, kao što za sada niti neće moći, narod će svojimi žuljevi smagati što je nužno.

Pošto je bio zakonski članak ob ustrojstvu sveučilišta stvoren, te pošto je vlada Njegova Veličanstva osnovu zasnovala, kako se imá postupati u stvaranju i razvijanju sveučilišnih fakulteta, i pošto se je postarala za materijalne potrebe sveučilišta, predloži ista vlada svietloj kruni u smislu pre-

laznih ustanova za imenovanje prve profesore za tri fakulteta, koji već sada u život stupaju. Bivši ti prvi profesori imenovani, sliedilo je imenovanje ostalih profesora i docenata, tako, da će sada u prvom početku našega sveučilišta na njem djelovati 26 učiteljskih sila.

Izabravši ti učitelji na temelju privremene naredbe, izdane od kr. zem. vlade, vlasti sveučilištne, sve bješe za to pripravljeno, da se danas svetčanim načinom sveučilište otvori.

To je naše sveučilište onako uređeno i ustrojeno, kao što su ustrojena sveučilišta srednje Evrope, a po ime sveučilišta naše monarkije, te prema tomu imade i svrhu s njimi jednaku: da goji pravu znanost i uzgaja valjane značaje, a uza to, da bez uštrba te svoje prve zadaće usposobljuje svoje učenike za njeka zvanja, za koja se hoće više znanstveno naobraženje. U prvom pogledu imat će ono gojiti obće obrazovne znanosti, znanost samu pri tom svrhom smatrajući, a u drugom će gojiti njeke znanosti strukovne: glede onih će samo onda zadovoljavati zadaći svojoj, ako ih bude u njihovu najvišem razvitku, do kojega su se uzniele, shvaćalo i obradljivo, a glede drugih će tada blagotvorno djelovati, ako, i tu znanstvenost u ostalom kao temelj polažući, nadje pravi način, kako da se spoji ono, što nauka daje, s potrebami života.

Nebudući nauka osebinom jednoga samo naroda, nego obćenitim blagom svega ljudstva, gradit će naše sveučilište na velikih rezultatih, što no su se postigli tečajem vjekova a navlastito novijih vremena djelovanjem duha čovječjega. Nu pri tom će ipak osobitom zadaćom biti umnikom, da se osvrću na individualnu narav i ćud naroda svoga, te da izražuju i izpituju misli njegove i nazore o svietu i čovjeku i njegovih životnih odnošajih; gojiteljem obćenite obrazovne znanosti bit će dužnošću, da u interesu obće uljudnosti i prosvjete naroda svoga osobitom pomnjom goje i obradjuju znanosti, kojih je djelovanje podobno duh bistriti, sviest i ponos tvrditi, značaje čeličiti; onim napokon, koji se dadu na strukovne znanosti, bit će dužnošću, da izučavaju život naroda svoga i potrebe njegove, tako da s njihova nauka tomu što veće koristi bude.

Bit će dakle tu rada, u kojem će trebati samo sustizavati druge naprednije narode, dok se bude moglo s njimi uzporeda poći; ali će ga biti i takova, gdje će valjati istom put utirati, samostalno i samotvorno raditi.

Da sveučilište naše uzmogne tim velikim svojim zadaćam zadovoljiti, za to mu daje po naravi stvari prva i pglavita sredstva samo ustrojstvo njegovo, koje, ako i nije savršeno, ima u sebi životne snage, te je sposobno za dalji razvitak. Priljubivši si mi za sada uredbe onih, koji su od nas sretniji bili, te su prije početi mogli, bit će nam sada prilike, da i sami izpitamo shodnost oli neshodnost pojedinih uredaba, a prosto će nam biti takodjer okoristiti se izkustvom i napredkom drugih naroda. Prvom će nam, ako se nevaram, biti zadaćom pogledom na sadanje ustrojstvo učilišta našega, da ga u onom usavršimo, u čem mu i drugi umnici i prijatelji napredka već odavna lieka traže: da se naime nadju načini, kako da sveučilište većma, nego što obično biva, na plemeniti odgoj mladeži svoje djeluje i kako da se osigura marljivo poslovanje sveučilištних slušatelja. Ako je to pitanje i kod većih naroda od velike važnosti, tim je važnije za nas, koji nemožemo dopustiti, da nam se i jedna sila izgubi za velike one zadatke, koji se u narodu rešavati imadu.

Uspješno djelovanje našega sveučilišta nalazit će međjutim i drugih po se povoljnih, a izvan kruga njegova ležećih uvjeta. U tom pogledu odlučne je važnosti s jedne strane napredno i prema zahtjevom vremena izvedeno i izvadjano uredjenje naših učiona na nižih i poglavito srednjih njihovih stupnjih, s druge pako strane neposredna se pomoć pruža od djelovanja društva, koja su si učinila zadaćom gojenje znanosti s osobitim obzirom na potrebe našega naroda. Tu nam je društvo za poviest i starine južnih Slavena, od toli zaslužna i u narodu cienjena rodoljuba zamišljeno; tu nam je akademija naša, kojoj sam postanak prije spomenuo, te koja već od više godina iznosi u bieli sviet liepe i u nadležnih krugovih cienjene plodove trudova vele umnoga i neutrudivoga predsjednika svoga i učenih svojih članova; tu nam je napokon blizanac akademije naše, srbsko učeno društvo. Primajući sveučilište za svoje svrhe pomoći, koje mu se s tih strana pružaju i nude, uzdajmo se u Boga i u rad svoj, da će se skoro stvoriti pravi odnosaj medju njim i našimi znanosti gojećimi društvu: da će na njegovu polju nicati i bujno se razvijati onaj cviet, koji će naročito u akademiji našoj plodom dozrievati.

Sveučilište će se međjutim naše do te visi samo onda uznieti, te će pod jedno biti sposobno, da u punoj mjeri zadovoljava svim svojim zadatkom, što ga idu u pogledu narodnoga naobraženja, kada bude uistinu universitas litterarum u pravom smislu te rieči: kada se na njem budu gojile i razvijale i one grane znanosti, koje sada u prvom početku nenalaze svojih zastupnika, a u kojih je duh i rad čovječji prošloga i ovoga vieka divne napredke učinio, te koje su pod jedno toli znamenite za razne struke života i potrebe njegove. Matematične i prirodoslovne znanosti sa svim onim skupom znanosti, koje liečnički fakultet obuhvaća, imadu što prije naći i u našem sveučilištu svećenika svojih.

Dopustite mi, gospodo učeni i štovani drugovi moji, da ovom svečanom prigodom izreknem svoje duboko uvjerenje, koje se je bez dvojbe i u duhu svakoga izmedju vas jasno stvorilo: da o nas i o našem radu ponajprije i poglavito visi ne samo to postupno razvijanje sveučilišta našega i širenje djelovanja njegova, nego i sav njegov bitak i život, njegovo ime i glas mu i sve njegovo djelovanje. Ako mi, koji se ponosimo imenom prvih učitelja hrvatskoga sveučilišta, svjestni si budući velikoga zadatka svoga i odgovornosti velike, koju pred narodom i pred poviešću na se preuzimamo, sa svetim žarom prionemo uza zvanja svoja; ako tvrdom voljom i revnošću, kakova se još nije vidjala u narodu našem, nauku prigrlimo, te njoj posvetimo svu silu svoju i snagu, mudro rabeći slobodu onu, koja nam se u našem radu, u našem iztraživanju, u našem učenju zajamčuje: tada je osjeguran žitak našega sveučilišta, razvitak njegov i blagotvorno mu djelovanje. Narod naš na sincih svojih plemenitih i na njihovih djelih motreći plodove djelovanja našega, a u knjizi narodnoj nalazeći imena naša medju prvimi umnima radnici u svakoj znanosti, a ponapose u onoj, koja od nas očekuje osobito svoj napredak i razcvjet, radostno će prinašati žrtve, koje se budu od njega zahtievale a bez kojih bi morao ustrojni razvitak sveučilišta zapeti i okržljaviti. Po tom na domu svom ponajprije poštovani i cienjeni naći ćemo štovanja i priznanja sebi i učilištu svomu i medju drugimi naprednimi narodima, medju suplemenici svojimi i inorodnici, koji će nas radostno pozdravljati kao širitelje prosvjete i napredka, te ćemo i one na priznanje svoga rada prisiliti,

kojim se danas još nekako neda vjerovati, da bi se Hrvat u umnom radu na svojih krilih u visi dići mogao, do kojih su se oni uzpeli. Nov život budeći medju hrvatskimi sunarodnici svojimi, nje vodeći k prosvjeti i napredku, učinit ćemo, te će svjetlo, koje ovdje pomoli svoje blago lice, traci svojimi obasjati i one suplemenika naših, ovdje na jugu slovinskom prebivajućih, koji su nesgodom vremena, a ne krivnjom svojom zaostali u svojem razvitku, te željno izgledaju, nebi li i njim jednom ogranulo sunce. Ako i nje sakupimo oko ovdje podignutoga svetišta znanosti i prosvjete; ako svojim djelovanjem učinimo, te se bude moglo mjesto dugovjeke pjesme jadikovke radostno zapjevati: da i na Bosni i kod Balkana ima dana, sav će nas sviet veselimi uzklaci pozdravljati kanoti širitelje prosvjete i uljudnosti, a naš će nas narod blagosivati kao prve vršitelje one velike i svete misije, koja ga je po položaju njegovu i usljed razvitka poviesti zapala, i kojoj se on mora odazvati u interesu obće čovječje prosvjete, u interesu svojem i svojih zapuštenih suplemenika: da bude posrednikom izmedju naprednoga zapada i zaostalog iztoka.

Toliko je toga dakle privezano na duh naš i naše oduševljenje, na rad naš i našu uztrajnost. Mogu li se i pomisliti veće, plemenitije i svetije pobude? Evo nas, tako smijem, vierni drugovi, na svoje i na Vaše ime izreći, evb nas pripravnih i voljnih, da zadovoljimo zadaći svojoj.

Nu osobiti su zakoni, kojimi se ravna život sveučilištni i osobiti su uvjeti toga života. Naša Alma Mater dvojakih ima sinova: jedni su joj sinovi dorasli radom i naporom svojim do toga, te ih je ona primila u svetište svoje kao svećenike znanosti, a drugi su tu, da na vrelištih znanja i umienja, što ih ona u krilu svojem imade, a kojih je čuvanje onim prvim povjerila, um bistre i znanje sabiru, kojim će se učiniti ljudi, vriedni i koristni članovi društva. Râd jednih i drugih mora biti skladan; ako jedni popuste, i drugim se je slomila snaga.

U tom je izrečena velika i preobilna istina, koja se tebe tiče, mila moja mladeži hrvatska! Da se sveučilište naše održi, da uspije i velikim svojim zadaćam zadovolji, za to se zahtieva osim oduševljenja i rada profesora jednako oduševljenje i jednak rad na strani slušatelja sveučilištnih.

Mladež je hrvatska, što kao čovjek u dušu ju poznavajući ovom svetčanom sgodom s razlogom a pod jedno i s ponosom izreći mogu, u velikoj mjeri sposobna za naobrazbu i prosvjetnu radnju. Duha bistra, volje budne, čudi blage, pristupna je ona svakoj naprednoj misli, te se umije ugrijati za sve, što je liepa, plemenita i uzvišena. Dom i narod svoj ljubi s uzhićenjem i zapalom; ponosita je na liepo ime svoje, te gorljivo žudi, da bude medju narodi štovano i čašćeno.

Timi liepimi darovi naravi, timi kriepestmi budući Vi, slušatelji sveučilištni, nakićeni, jedno je samo, što se još od Vas zahtieva, što se od Vas očekuje: da prionete svim zapalom i svom snagom svojom na rad znanstveni, koji vodi k obćoj naobrazbi i raznim zvanjem života.

Vi ljubite domovinu svoju i s ponosom ju majkom svojom nazivate; Vi ljubite narod svoj, te mu želite odlično u obitelji ljudskoj mjesto; Vi ljubite slobodu, te hoćete, da proniknete sve odnošaje života; Vi slavite prosvjetu i savršenu joj u svietu pobjedu želite. Nu znajte, a Vi to i znadete, da će sve te liepe pomisli, sve te uzvišene ideje i medju ljubljenim Vašim narodom samo onda do pobjede doći, ako Vi tomu pripomognete svojim

svjestnim, oduševljenim i nepopustnim radom i svojom vrlinom i svojom čestitošću. Kako ljubite narod svoj i njegov napredak; kako ste radi, da naša Alma Mater bude sjajna i slavna, Vi ćete i učiniti, što se od Vas očekuje.

Sretna li pako naroda našega, ako se na našem sveučilištu nadju svi ti uvjeti, o kojih ponajprije visi obstanak njegov i njegovo razcvjetanje. Sveučilište, vrlih imajući učitelja i revnih i čestitih slušatelja, te od naroda i svietle krune u svem prema potrebi podupirano i pomagano, bit će narodu ono, za čim je tako dugo čeknuo, što je tolikom žudnjom očekivao. Na njem gojena znanost svjetlo će širiti, a svjetlo šireći pristupnim će učiniti narod svakoj istini i svakoj naprednoj misli. Znanost na sveučilištu gojena, poučit će narod u najtanahnijih pitanjih, koja dosele drugim putem povoljna rješenja naći nisu mogla. Brat neće biti bratu tuđ; svi će si biti svjestni zadaće svoje, te neće biti medju njimi inoga revnovanja, do toga, tko će koga prestignuti u radu duševnom, u radu prosvjetnom. Na sveučilištu gojena znanost privest će naš narod u kolo naprednih naroda, te neće pustiti, da opet za njimi zaostanemo i da budemo izvrgnuti pogibeljim, opasnim našem bitku, našoj narodnosti, našoj dobrobiti. Na njem gojena znanost utvrdit će naš narod u ljubavi slobode i kazat će načine, kako se sloboda čuva, kako se uživa. Gojeći sveučilište u obće obrazovnu i strukovnu znanost, stvarat će čestite značaje i prosvietljene i temeljito poučene zvaničnike za razna zvanja, što ih društvo ima za različite potrebe svoga života. Ono će poučavati narod, gdje mu je tražiti izvore ne samo duševne, nego i materijalne dobrobiti. Njegovi će učitelji kao radnici na polju književnom književnost narodnu plodovi uma svoga bogatiti. Ono će napokon narod naš usposobiti, da naprednim svojim djelovanjem pokrene na bujniji život suplemenike svoje, te da ih većma ujedini u radu, svim im jednako nuždnu, jednako svetu; u radu oko prosvjete, oko duševnoga napredka, na kojem se po vječitih zakonih i kod njih osnivati mora sva im moć i snaga.

Budući sveučilište tolikoga za naš narod znamenovanja, pribrojiti nam je današnji dan, gdje to sveučilište svetčanim načinom otvaramo, medju najznamenitije dane u poviesti našega naroda. Od danas počima novo, sretnije doba u kulturnoj poviesti njegovoj.

Nu s toga razloga kaže nam se pod jedno sveta dužnost, da dostojnu hvalu izkažemo ovom slavnom sgodom onim, koji su nam podigli hramove više znanosti i narodnoga naobraženja: te zato ja, koji sam do te zamierne sreće došao, da prvi na ime sveučilišta progovorim, u ime istoga toga sveučilišta i u ime svega naroda – sadanjega koljena i budućih naraštaja – najdublju hvalu izkazujem ponajprije Njegovu c. i kr. apoštolskom Veličanstvu, našem premilostivomu kralju i vladaru Franji Josipu I., koji je u otčinskoj svojoj brizi za napredak vjernoga si i odanoga naroda uzvišenom rieči svojom izrekao: da se ovdje na jugu slovienskom, a u zemlji Njegovoj za to zvanj i sposobnoj, podignu velebni hramovi znanosti, koji se Njegovim sjajnim imenom ozvati imadu, te na kojih je otvorenje, da dade vjernim si Hrvatom nov dokaz svoje blagonaklonosti i carske i kraljevske milosti, zamjenika svoga odaslati blagoizvolio u osobi obljubljenoga bana našega, preuzv. gosp. Ivana Mažuranića.

Drugu hvalu izričem visoko cienjenim zastupnikom sabora našega, kojih je brigom i nastojanjem uza skladno sudjelovanje visoke vlade Njegova c. i kr. apoštolskoga Veličanstva za naše kraljevine sveučilište u život privedeno.

Sa slavom uznosim napokon ime onoga muža, koji je prvi u novijoj dobi iztaknuo ideu sveučilišta i za njezino oživljenje prvi temelj položio, kao što i ostalih svakoga stališa prijatelja naroda i njegova napredka, koji su darovi svojimi pripomogli k osnutku sveučilišta.

Zahvaljujući jošte svim, koji su ovu našu narodnu svetčanost svojoj prisutnosti toli sjajnom učinili, – cienjenim nam gostom iz ostaloga prijaznoga nam svieta, zatim i suplemenikom i sunarodnikom našim, završujem svoj govor sveučilištu našem pomoć Svevišnjega zazivajući, te izdna duše kličući: Živio car i kralj naš Franjo Josip I.! Živila domovina, živilo sveučilište naše!

(Spomenica na svetčano otvaranje Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, 19. listopada 1874, str. 81–104.)